

بررسی مؤلفه‌های هویت ملی در کتاب‌های فارسی ابتدایی (تألیف‌های جدید ۱۳۹۸)

مژده علیزاده*

E-mail: malizadeh1229@gmail.com

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۶/۱۰

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۳/۱۰

چکیده

هدف پژوهش حاضر «بررسی مؤلفه‌های هویت ملی در کتاب‌های فارسی ابتدایی (تألیف‌های جدید ۱۳۹۸)» است. به منظور وصول به هدف فوق از روش تحلیل محتوا استفاده کرده‌ایم. ابزار پژوهش سیاهه‌ی تحلیل محتوا بود. واحد تحلیل جمله و تصویر و واحد شمارش فراوانی بود. یافته‌های پژوهش حاکی است که میزان توجه به مؤلفه‌های ملی در کتاب‌های فارسی ابتدایی ۲۹/۸۷ درصد است. مؤلفه‌ی مشاهیر ملی با ۵۰۵ واحد از فراوانی بیشتری نسبت به مؤلفه‌های دیگر قرار دارد. پس از آن مؤلفه‌های ادبیات ملی با ۳۶۹ واحد و سیاست (در مقوله‌های جنگ، دفاع و استقامت) با ۳۶۴ واحد، خصوصیات ملی (میهن‌دوستی) و فرهنگ در جایگاه مناسبی قرار دارند. مؤلفه‌های دیگر که از توجه کمتری برخوردارند به ترتیب عبارتند از: زبان فارسی، اساطیر ملی، پرچم، هنر ایرانی، تاریخ و تمدن ایرانی، سرود ملی، آثار باستانی، دین، جغرافیا، اقوام و مکان‌های طبیعی ملی. هم‌چنین کتاب فارسی سال پنجم با ۶۱۸ واحد فراوانی و کتاب سال ششم با ۵۹۲ واحد فراوانی بیش از بقیه‌ی کتاب‌های فارسی در افزایش روحیه‌ی ملی فراگیران می‌کوشند. در نهایت محرز شد کتاب‌های فارسی ابتدایی به خصوص در توجه به چهار مؤلفه‌ی مشاهیر ملی، ادبیات ملی، سیاست و میهن‌دوستی به خوبی عمل کرده‌اند اما در توجه به مؤلفه‌های دیگر همچنان کاستی‌هایی وجود دارد.

کلید واژه‌ها: تحلیل محتوا، کتاب‌های فارسی، مؤلفه‌های ملی.

* دانشجوی دکتری فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی دانشگاه شهید باهنر کرمان، مدرس دانشگاه، نویسنده‌ی مسئول

مقدمه

یکی از مهم‌ترین مسائل بشر در تمامی ادوار تاریخی مقوله تعلیم و تربیت و پرورش کودکان به عنوان آینده‌سازان جامعه بوده است. (فتحی‌واجارگاه، ۱۳۸۰: ۱۳) تعلیم و تربیت صحیح و اصیل از نظر بسیاری از متفکران، بنیادی‌ترین راه حل بسیاری از مسائل و مشکلات فردی و اجتماعی است و از آنجا که کودکان مهم‌ترین سرمایه یک جامعه هستند، تنها از راه تعلیم و تربیت صحیح، بنیادی و اصیل می‌توان از آنها انسان‌هایی مؤمن، متعهد، نیرومند، شایسته، دانشمند و مطلع به اصول انسانیت ساخت که با ایمان، دانش و مهارت‌ها و نگرش‌های آموخته شده خود، بسیاری از مشکلات و مسائل انسانی را از ریشه برکنند. (پروند، ۱۳۸۵: ۵۶) در نظام آموزشی ایران نیز این امر از اولویت خاصی برخوردار است و نقش مهم آموزش و پرورش را در ساختن شخصیت مطلوب دانش‌آموزان نمی‌توان نادیده گرفت. از این رو عواملی چون اهداف آموزشی، عوامل انسانی، روش‌های تدریس، ... و کتاب‌های درسی هر یک سهم ویژه‌ای در تأثیرگذاری بر دانش‌آموزان دارند. کتاب درسی یکی از مهم‌ترین و پرکاربردترین رسانه‌های آموزشی است؛ به گونه‌ای که می‌توان گفت: هر چند امروزه تأثیر پدیده جهانی شدن بر تعلیم و تربیت به اشکال گوناگونی چون فناوری اطلاعات و ارتباطات، یادگیری الکترونیکی و فضای شبکه‌ای، فضای تعلیم و تربیت را به چالش کشانده است (عطاران، ۱۳۸۳: ۲۲)، اما وسیله‌ی اصلی تعلیم و تربیت در نظام آموزشی ایران همچنان کتاب درسی است و معلمان و دانش‌آموزان در فعالیت‌های یاددهی - یادگیری به این ماده آموزشی تکیه دارند. بنابراین تهیه و تولید کتاب‌های درسی مناسب امری بسیار ضروری است. (ملکی، ۱۳۸۸: ۱۹۷) نقش و اهمیت کتاب‌های درسی در تعیین محتوا نیز به قدری زیاد است که کانون توجه تمامی دست‌اندرکاران آموزشی و تربیتی قرار گرفته است (یارمحمدیان، ۱۳۸۶: ۱۶)، چرا که در دهه‌ی پایانی قرن بیستم نظام آموزشی به دلیل نقش خطیر خود در دوره‌ی ابتدایی و دیگر دوره‌ها، در مسابقه رقابت‌پذیری و سازگاری در مجامع تخصصی و بین‌المللی توجه خود را اکیداً به محتوای آموزشی معطوف کرده است. (برونر، به نقل از مشایخ، ۱۳۸۳: ۲) در واقع یکی از رسالت‌های مهم مؤلفان و برنامه‌ریزان کتاب‌های درسی آشنایی کامل با اصول یاددهی - یادگیری و اصول تنظیم محتوا است تا مطلوب‌ترین محتوای آموزشی را انتخاب و به شیوه‌ی مناسب به دانش‌آموزان ارائه کنند. (یارمحمدیان، ۱۳۸۶: ۱۶) به عبارت دیگر نظام آموزشی هر جامعه زمانی کارآمد است که یادگیرندگان آن در مرتبه بالایی از پیشرفت

قرار داشته باشند و این مهم موفقیت و پیشبرد آن جامعه به سمت اهداف عالی را نشان می‌دهد. لذا با توجه به اهمیت کتاب به‌عنوان یک منبع مهم آموزشی حل بسیاری از مشکلات نظام آموزشی نیز مستلزم بررسی کتاب‌های درسی است. هر چند در سال‌های اخیر تغییرات زیادی در کتاب‌های دوره‌ی ابتدایی صورت گرفته که یکی از آن تغییرات اصلاح و بازنگری کلیه‌ی کتاب‌های دوره ابتدایی از جمله کتاب‌های فارسی «بخوانیم» از سال ۱۳۹۴ به بعد است. کتاب‌های فارسی به‌عنوان مهم‌ترین مواد درسی در هر کشوری از جهت آشنا ساختن دانش‌آموزان با ارزش‌ها و آداب و رسوم و حفظ سنت‌ها و ذخایر فرهنگی جامعه خویش و تغییر در باورها و نگرش‌های آنها از جایگاهی ویژه در برنامه درسی نظام آموزشی برخوردارند. لذا «یکی از وظایف اصلی برنامه درسی به‌ویژه در حیطه‌های زبان، ادبیات و تاریخ پرورش عرق ملی در نسل جوان است، چون این موضوعات آفریننده هویت ملی هستند و به ایجاد حس ملی‌گرایی کمک می‌کنند» (گوتک، ۱۳۸۷: ۲۳۹) از این جهت پژوهش حاضر در صدد پاسخ دادن به این سؤال است: در محتوای کتاب‌های فارسی ابتدایی (تألیف‌های جدید ۱۳۹۸) تا چه میزان به مؤلفه‌های هویت ملی توجه شده است؟

مباحث مفهومی و ادبیات پژوهش

در دنیای کنونی هویت به یکی از مفاهیم و موضوعات محوری پژوهش‌ها در عرصه‌های مختلف تبدیل شده است. هویت وسیله‌ای است که خود از طریق آن با جامعه ارتباط برقرار می‌کند به طوری که نشان می‌دهد فرد در بستر فرهنگی، چه کسی است. (دوکس و همکاران به نقل از ریو، ۱۳۸۸: ۲۹۷) هویت ساختار مفهومی سطح بالایی است که کوشش می‌کند، مؤلفه‌های جدای از هم را به صورتی پر معنا و مورد درک وحدت بخشد و سازمان بدهد. ساختار هویت به خصوص مفروض‌های ضمنی معیارها و تعهدات ارزشی که هسته سخت آن را ایجاد می‌کنند احساسی از یگانگی و تداوم خود را برای افراد فراهم می‌آورند. (حجازی، فرتاش، ۱۳۸۵: ۱۶۹) اغلب روانشناسان نظریه‌پردازان شخصیت، هویت را امری فردی و شخصی می‌دانند و برخی روانشناسان اجتماعی و جامعه‌شناسان بر این باورند که هویت (حتی هویت فردی) امری غیرشخصی و یا اجتماعی است که با رابطه دیالکتیک میان فرد و جامعه شکل می‌گیرد. از دیدگاه این افراد هر چند هویت معمولاً در نگرش‌ها و احساسات شخصی افراد نمود پیدا می‌کند، اما زمینه و بستر شکل‌گیری آن زندگی جمعی است و تصویری که فرد از

خود می‌سازد و یا آگاهی و احساس فرد نسبت به خود بازتاب نگرش دیگران نسبت به اوست. (جنکینز، ۱۳۸۱: ۲۵۸) جورج هربرت مید یکی از بزرگترین نظریه‌پردازان هویت اجتماعی معتقد است هر فرد هویت یا خویشتن خود را از طریق سازماندهی نگرش‌های فردی دیگران در قالب نگرش‌های سازمان‌یافته اجتماعی یا گروهی شکل می‌دهد. (به نقل از قاسمی، ۱۳۸۳: ۱۴۷) هویت سطوح مختلفی دارد، فردی، اجتماعی و ملی. هویت ملی مهم‌ترین و جامع‌ترین سطح هویت است و در واقع تعلق یک فرد را به یک جامعه ملی یا دولت - ملت مشخص می‌کند. هویت ملی به‌عنوان یک پدیده اجتماعی و سیاسی زاده قرن نوزدهم است و به خصوص بعد از دو جنگ جهانی به کشورهای جهان سوم و تازه استقلال یافته راه پیدا کرد و با شکل‌گیری ملت به معنای آن پدیدار شد. (احمدلو و افروغ، ۱۳۸۱: ۱۱۷) در چند دهه‌ی اخیر مطالعات بسیاری در مورد هویت ملی، اجزا و مؤلفه‌های سازنده آن انجام شده است. ژان گاتمن پدر جغرافیای سیاسی نوین معتقد است هویت ملی متشکل از پدیده‌هایی مادی و معنوی همچون داشتن دین مشترک، زبان مشترک، خاطرات تاریخی و سیاسی مشترک، یک سلسله آداب و سنن و ادبیات و هنرهای مشترک است که از مجموعه‌ی این مفاهیم شناسنامه‌ای ملی پدید می‌آید که هویت ملی یک ملت را واقعیت می‌بخشد. (مجتهدزاده، ۱۳۸۹: ۱۸) صاحب‌نظران علوم اجتماعی زبان مشترک، دین مشترک و آداب و سنن و فرهنگ را عناصر اصلی هویت ملی می‌دانند، در علم جغرافیا سرزمین مشترک، اقوام مختلف و تاریخ مشترک، در علوم سیاسی ساختار سیاسی مشترک، در فلسفه بیشتر وحدت فرهنگی و تاریخ مشترک و روانشناسی اجتماعی احساسات مشترک و آگاهی جمعی را از مؤلفه‌های اصلی هویت ملی محسوب می‌کنند. (احمدلو و افروغ، ۱۳۸۱: ۱۱۸) نادرپور معتقد است که ملیت بر سه ستون پیوندهای خاکی، پیوندهای خونی و پیوندهای فرهنگی استوار است. از نظر او ستون پیوندهای خاکی شامل تاریخ، جغرافیا و دولت هر کشور می‌شوند. (نادرپور، ۱۳۷۳: ۲۷) حاجیانی معتقد است: فرایندها و تحولات بلندمدت تاریخی در شکل دادن به احساسات عمیق دل‌بستگی و تعلق به یک کشور مؤثر است. خاطرات، حوادث و شخصیت‌ها و آثار آنها و فراز و نشیب‌های تاریخی در شکل دادن به انگاره‌های جمعی بسیار مؤثر هستند. هم‌چنین محیط جغرافیایی تبلور فیزیکی، عینی، ملموس و مشهود هویت ملی به حساب می‌آید، برای شکل‌گیری هویت ملی تعیین محدوده و قلمرو یک سرزمین مشخص ضرورت تام دارد. تعریف هویت در این بعد عبارت است از نگرش مثبت به آب و خاک؛ از این

جهت که ما ساکن یک سرزمین هستیم. عنصر سرزمین که با اقتصاد و سیاست پیوند دارد واحد بقا را برای شخص معلوم می‌سازد. هویت ملی در بعد سیاسی در صورتی شکل می‌گیرد که افرادی که عضو یک نظام سیاسی هستند و داخل مرزهای ملی یک کشور زندگی می‌کنند مؤلفه‌هایی چون نگرش مثبت و علاقه باطنی و نیز دانش سیاسی در باب کشور خود داشته باشند و در وفاداری به آن بکوشند. (حاجیان، ۱۳۷۹: ۲۰۰)

ورجاوند معتقد است میراث فرهنگی مشترک از مهم‌ترین اجزای گسترده و فراگیر هویت ملی میان شهروندان یک کشور است. مؤلفه‌های بارز فرهنگ مشترک مشتمل بر عناصر عام آداب و رسوم، اعیاد، پوشش، لباس و غذا و اسطوره‌ها و فولکلور و زبان می‌باشند. (ورجاوند، ۱۳۷۸: ۸۰) رابرت دونتوز چهار دسته عامل را به‌عنوان عوامل شکل‌گیری ملت و هویت ملی مطرح می‌کند که نخستین عامل آن خط و زبان است. (کاستلز، ۱۳۸۹: ۴۷) نادرپور زبان را عامل تفاهم میان آدمیان می‌داند و معتقد است زبان با نیرو گرفتن از ترکیب سه‌گانه‌ی خاک و خون و فرهنگ هویت ملی را می‌سازند. (نادرپور، ۱۳۷۳: ۲۷) از نموده‌های دیگر هویت ملی، نمادهای ملی هستند که در انسجام و هویت ملی تأثیرگذار هستند. نمادهای جمعی‌تر بیان ابعاد تاریخی ارزش‌ها و باورهای یک گروه به‌عنوان کل محسوب می‌شوند. از جمله نمادهای ملی ایرانیان پرچم و سرود ملی است. (کارسالاری، ۱۳۸۶: ۵۷) بنابراین در مجموع دیدگاه‌های فوق می‌توان گفت هویت ملی مفهومی چند بعدی و مرکب است و شاخصه‌های وسیعی دارد. لذا در الگوی نظری پژوهش حاضر با توجه به دیدگاه‌های فوق و مطالعات قبلی، ابعاد هویت ملی ایرانیان شامل موارد ذیل است:

۱- فرهنگ: الف) آداب و رسوم مثل اعیاد، جشن‌های باستانی چون جشن نوروز، شب یلدا و...؛ ب) لباس: مثل چادر، حجاب، لباس محلی و مانند آن. ج) غذای ایرانی مثل آش، آبگوشت، شله زرد و...

۲- خصوصیات ملی مثبت: مثل میهن‌دوستی و استقلال‌طلبی.

۳- آثار باستانی ملی: مثل پاسارگاد، چهل ستون، چهار باغ، کتیبه حقوق بشر کوروش

و...

۴- تاریخ و تمدن ایران

۵- پرچم

۶- سرود ملی

۷- دین

۸- خورده فرهنگ‌ها

۹- **جغرافیا و مکان‌های ملی:** مثل نقشه ایران، مرز و مکان‌های طبیعی چون خلیج

فارس، دریای خزر، دماوند و...

۱۰- **زبان فارسی**

۱۱- **هنر ایرانی**

۱۲- **ادبیات ملی مثل شاهنامه، بوستان و گلستان سعدی، دیوان حافظ و...**

۱۳- **مشاهیر ایرانی:** الف) مشاهیر ادبی مثل حافظ، سعدی، فردوسی و... ب) مشاهیر

علمی مثل ابن سینا، ابوریحان بیرونی و... ج) مشاهیر سیاسی مثل امام خمینی،

امیرکبیر، قائم مقام فراهانی و... د) مشاهیر دینی مثل امام خمینی.

۱۴- **سیاست:** الف) توجه به مسائل ملی مثل تمامیت ارضی ب) توجه به مسائل

مذهبی مثل ولایت فقیه ج) روابط سیاسی: نه شرقی و نه غربی د) توجه به

دفاع، جنگ، استقامت و... ه) وجود قوانین.

۱۵- **اساطیر ایرانی:** مثل اسطوره‌های شاهنامه چون رستم و سهراب، سیمرغ و...

هم‌چنین با بررسی پیشینه‌ی تجربی پژوهش باید گفت تاکنون تحقیقاتی در باب

تحلیل محتوای کتاب‌های درسی از منظر میزان برخورداری از هویت ملی انجام شده

است، اما پژوهش‌هایی که در این زمینه در کتاب‌های ابتدایی انجام شده است، همگی

متعلق به سال‌های گذشته و چاپ‌های قبلی این کتاب‌ها بوده‌اند. لذا با توجه به تغییرات

اساسی کتاب‌ها از سال ۱۳۹۴ به بعد مقرر شد تا تحقیقی در این زمینه انجام شود و

میزان تغییرات در این زمینه نسبت به سال‌های قبل مشخص شود. در ذیل به اهم

تحقیقات اشاره می‌شود:

منصوری و فریدونی (۱۳۸۸) در مقاله «تبلور هویت ملی در کتاب‌های درسی،

بررسی محتوایی کتاب فارسی دوره ابتدایی» به این نتیجه رسیدند میزان توجه به

نمادهای داستان‌ها و اساطیر ملی، اشعار شاعران بزرگ ملی، هنر و میهن‌دوستی اندک

است. در کل میزان توجه به هویت ملی در کتاب‌های بررسی شده در حدود ۷٪ کل

محتوای کتاب‌ها بوده که بسیار ناچیز است. صالحی‌عمران و شکیبائیان در مقاله «میزان

توجه به هویت ملی در کتاب‌های ابتدایی» در سال ۸۲-۱۳۸۱ کم‌توجهی به نمادهای

اسطوره‌ای ملی و شاهنامه، جغرافیا و مراسم مرتبط با وقایع انقلاب و اسطوره‌های

انقلابی را نتیجه گرفتند. طبق نتیجه‌گیری آنها توجه متوازی به عناصر و مؤلفه‌های

هویت ملی نشده است. در این میان دروس، صفحات و تصاویر کتاب‌های درسی این

دوره در زمینه شکل‌دهی هویت ملی کم‌رنگ است. جدیدی محمدآبادی (۱۳۹۴) در

مقاله‌ای با عنوان «تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی و علوم اجتماعی از حیث توجه به هویت ملی بر محور استانداردهای مصوب» به این نتیجه رسید که در این کتاب‌ها به برخی نمادها مثل جغرافیا و مکان‌های طبیعی ملی، مشاهیر ایرانی و فرهنگ در حد مناسب، در حالی که به برخی نمادها مثل پرچم، سرود ملی، تقویم رسمی و قومیت کمتر و به برخی نمادها مثل دین اصلاً توجه نشده است. بنابراین به مؤلفه‌های نمادهای ملی به‌طور متوازن توجه نشده است. صادق‌زاده و منادی (۱۳۸۷) در مقاله‌ای با عنوان «جایگاه نمادهای هویت ملی در کتاب‌های درسی ادبیات فارسی و تاریخ دوره متوسطه (علوم انسانی)» نتیجه گرفتند که توجه به این نمادها در کتاب‌های مذکور ناقص و گذراست و در میان صفحات و تصاویر این کتاب‌ها به نمادهای هویت ملی توجه متعادلی نشده است. هاشمی و قربانعلی‌زاده (۱۳۹۲) در مقاله «هویت ملی در کتاب‌ها درسی جامعه‌شناسی ۱ و ۲» ابعاد هویت ملی را شامل ۵ مؤلفه دانستند که یکی از آنها نمادها است. نتیجه‌گیری آنها نشان داد کتاب‌های مذکور در ۳۷۸ مورد به هویت ملی توجه کرده‌اند. معروفی و پناهی‌توانا (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان «جایگاه مؤلفه‌های ملی - مذهبی در محتوای کتاب‌های ادبیات فارسی دوره متوسطه» نتیجه می‌گیرند میزان تأکید بر مؤلفه‌های هویت ملی - مذهبی در کتاب‌های ادبیات فارسی دوره متوسطه یکسان نیست و بیشترین میزان تأکید بر مؤلفه‌های میراث فرهنگی و مؤلفه‌های مذهبی و کمترین میزان توجه بر مؤلفه‌های خرده‌فرهنگ‌ها و مؤلفه‌های ملی - سیاسی شده است. فیاض و قوشجی (۱۳۹۰) در مقاله «بررسی نمادهای هویت ملی در کتاب‌های درسی تاریخ و علوم اجتماعی دوره متوسطه در سال ۸۹-۱۳۸۸» به این نتیجه رسیدند میزان پرداختن به نمادها آنچنان که باید در کتاب‌های مذکور مورد توجه قرار نگرفته‌اند. داوری اردکانی (۱۳۸۶) در مقاله «بررسی نمادهای هویت ایرانی و زبان فارسی» به بررسی این نمادها پرداخت و نتیجه گرفت هویت مفهومی پیچیده است که عوامل زیادی در آن دخیل هستند که یکی از اصلی‌ترین آنها زبان فارسی است. وی در نهایت ابعاد هویت ملی را شامل نوزده طبقه دانست.

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع تحقیقات کمی و با روش تحلیل محتوا انجام شده است. از روش تحلیل محتوا برای بررسی محتوای آشکار پیام‌های موجود در یک متن استفاده می‌شود. در تحلیل محتوا محتوای آشکار پیام‌ها به‌صورت نظام‌دار و کمی توصیف

می‌شوند. (سرمد، بازرگان، حجازی، ۱۳۸۵: ۱۳۳) در این روش محقق به تعیین فراوانی شاخص‌ها یا مؤلفه‌های مشخص شده برای تعیین سازه مورد بررسی در محتوای موجود می‌پردازد و با شمارش وجود یا عدم وجود، واحدهای تحلیل را تعیین می‌کند. در پژوهش حاضر جامعه آماری عبارت است از کتاب‌های فارسی «بخوانیم» پایه اول، دوم، سوم، چهارم، پنجم و ششم ابتدایی که از سال ۱۳۹۴ به بعد تغییرات اساسی یافته‌اند. به منظور اطمینان از نتایج پژوهش بهترین کار در تحلیل محتوا بررسی کل جامعه آماری به‌عنوان نمونه آماری است. لذا نمونه آماری نیز همان جامعه آماری در نظر گرفته شد. ابزار جمع‌آوری اطلاعات در پژوهش حاضر سیاهه‌ی تحلیل محتوا بود که هر یک از مؤلفه‌های هویت ملی از پژوهش‌های تجربی استخراج و در آن ثبت و تعریف شدند. با توجه به این‌که این مؤلفه‌ها در پژوهش‌های قبلی توسط محققان قبلی از جمله معروفی و پناهی‌توانا (۱۳۹۲) تعیین روایی شده بودند در پژوهش حاضر نیازی به تعیین روایی نبود. برای برآورد میزان پایایی تمامی کتاب‌های مذکور با فاصله یک ماه مجدداً تحلیل شدند و طبق فرمول ضریب همبستگی پیرسون پایایی پژوهش با همبستگی ۰.۹۴ تأیید شد. در پژوهش حاضر واحد تحلیل جمله و تصویر و روش شمارش نیز فراوانی در نظر گرفته شد. سپس با چندین بار مطالعه متن کتاب‌های مذکور محتوای هر یک از جملات در متن دروس، سؤال‌ها و تمامی فعالیت‌های یادگیری و تصاویر به طور کامل براساس وجود یا فقدان مؤلفه‌های ملی مورد شمارش و تحلیل قرار گرفتند. شیوه‌ی تجزیه تحلیل داده‌ها نیز با روش‌های آمار توصیفی (جداول فراوانی، درصد، رتبه‌بندی و نمودارهای توصیفی) و تحلیل‌های کیفی انجام شد.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های پژوهش حاکی است که کتاب‌های درسی با در نظر گرفتن سن فراگیران، توانایی‌های ذهنی و مهارت‌های شناختی آنها از مفاهیم ساده‌تر و قابل فهم‌تر مؤلفه‌های ملی در کتاب‌های پایه اول و دوم شروع کرده و در نهایت در سال پنجم و ششم در افزایش توجه به مؤلفه‌ها کوشیده‌اند. طبق یافته‌های روانشناسی کودکان در اواسط کودکی از توانایی فکری گسترده‌تری برخوردار می‌شوند و توانایی انتخاب اطلاعات و تغییر شکل آنها را پیدا می‌کنند. با افزایش سن و قرار گرفتن در پایه‌های پنجم و ششم پیشرفت تمرکز و تفکر آنها بیشتر می‌شود. روابط بین فعالیت‌های ذهنی را درک می‌کنند و حافظه‌ای نیرومندتر پیدا می‌کنند و استنباط‌های ذهنی بیشتری انجام می‌دهند. به

عبارت دیگر در پایه اول بیشتر باید پیام‌ها و اطلاعات از طریق تصاویر و در مرتبه بعد جملات ساده انتقال داده شوند، لذا در جملات و تصاویر کتاب فارسی اول تصاویر و مفاهیم ساده‌تر و جذاب‌تر مؤلفه‌های ملی چون فرهنگ بیشتر استفاده شده است. هم‌چنین این امر در کتاب پایه دوم نیز مشاهده می‌شود. در کتاب سوم تا حدی کمتر به مؤلفه‌ها اشاره شده است و در پایه‌های چهارم، پنجم و ششم میزان توجه به برخی مؤلفه‌های سنگین‌تر از جمله مشاهیر ملی، ادبیات ملی و سیاست (در ابعاد دفاع، جنگ و استقامت) افزایش می‌یابد. توزیع فراوانی مؤلفه‌های ملی در هر یک از کتاب‌های فارسی ابتدایی در جدول ذیل آمده است:

جدول ۱: توزیع فراوانی مؤلفه‌های ملی در کتاب‌های فارسی ابتدایی تألیف‌های جدید ۱۳۹۱

مؤلفه‌های ملی	پایه اول		پایه دوم		پایه سوم		پایه چهارم		پایه پنجم		پایه ششم		مجموع	
	د	ف	د	ف	د	ف	د	ف	د	ف	د	ف	د	ف
فرهنگ	۱۱۱	۵/۰۴	۱۰۴	۴/۷۲	۲۱	۰/۹۵	۴	۰/۱۸	۷	۰/۳۱	۲	۰/۰۹	۲۴۹	۱۱/۳۱
خصوصیات ملی	۲۱	۰/۹۵	۱۸	۰/۸۱	۴۶	۲/۰۸	۴	۰/۱۸	۹۶	۴/۳۶	۸۱	۳/۶۸	۲۶۶	۱۲/۰۸
آثار باستانی	۰	۰	۱۹	۰/۸۶	۰	۰	۰	۰	۷	۰/۳۱	۱	۰/۴	۲۷	۱/۲۲
تاریخ و تمدن	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۳۷	۱/۶۸	۰	۰	۳۷	۱/۶۸
پرچم	۱۳	۰/۵۹	۲۵	۱/۱۳	۳	۰/۱۳	۲	۰/۰۹	۴	۰/۱۸	۱	۰/۴	۴۸	۲/۱۸
سرود ملی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۳۴	۱/۵۴	۰	۰	۳۴	۱/۵۴
دین	۱	۴/۴	۱	۴/۴	۱	۴/۴	۰	۰	۳	۱۳/۳	۲	۹/۹	۷	۳۱/۳
قومیت	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۴۵	۲/۰۴
جغرافیا و مکان‌ها	۰	۰	۴	۱۸/۱	۲	۰/۹	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۷	۳۱/۳
زبان فارسی	۰	۰	۱۹	۸۶/۸	۷	۳۱/۳	۲۴	۰/۹	۴۷	۱۳/۲	۴۳	۹۵/۱	۱۴۰	۶/۳۶
اساطیر ملی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲۹	۱/۳۱	۰	۰	۳۶	۱/۶۳	۶۵	۲/۹۵
هنر ایرانی	۱	۴/۴	۸	۳۶/۳	۰	۰	۰	۰	۲۹	۱/۳۱	۰	۰	۳۸	۱/۷۲
مشاهیر ملی	۱۰	۴۵/۴	۲۲	۹۹/۹	۱۶	۷۲/۷	۱۱۵	۲۲/۵	۱۸۳	۳۱/۸	۱۵۹	۲۲/۷	۵۰۵	۲۲/۹۴
ادبیات ملی	۱۲	۵۴/۵	۴۹	۲۲/۲	۸	۳۶/۳	۹۲	۱۷/۴	۹۴	۲۷/۴	۱۱۴	۱۷/۵	۳۶۹	۱۶/۷۶
سیاست	۱	۴/۴	۹	۴۰/۴	۵۳	۴۰/۴	۲/۴۰	۱۱۶	۲۷/۵	۷۷	۴۹/۳	۹۰/۹	۳۶۴	۱۶/۵۳
مجموع	۱۷۱	۷/۷۶	۲۷۷	۱۲/۵۸	۱۵۷	۷/۱۳	۳۸۶	۱۷/۵۳	۶۱۸	۲۸/۷۰	۵۹۲	۲۶/۸۶	۲۲۰۱	۱۰۰

طبق جدول شماره ۱ مؤلفه‌ی فرهنگ در میان کتاب‌های فارسی ابتدایی بیشترین فراوانی را در کتاب سال اول و دوم دارد. در تحلیل کتاب فارسی اول محرز شد

بیشترین مقوله‌ای که در مؤلفه فرهنگ مورد توجه کتاب اول قرار گرفته است، مقوله حجاب است. در سال اول دانش‌آموزان هنوز به تسلط کافی در خواندن و نوشتن دست نیافته‌اند، لذا اغلب مفاهیم از طریق تصاویر ارائه می‌شود. تمامی تصاویر در کتاب اول از پوشش کامل برخوردارند که حاکی از حفظ فرهنگ و ارزش‌های ایرانی است. مقوله‌ی بعدی مورد توجه در مؤلفه فرهنگ، اعیاد و جشن‌های ملی است. این مقوله در کتاب دوم بیشتر مورد توجه قرار گرفته است. غذاها و سوغات‌های ایرانی و لباس‌های محلی بخشی دیگر از فرهنگ مردم ایران را تشکیل می‌دهند. این مقوله‌ها نیز جایگاهی بسیار کم‌رنگ در کتاب‌های فارسی داشتند و حتی برخی کتاب‌ها از فراوانی صفر برخوردار بودند. بازی‌های محلی نیز هیچ جایگاهی در کتاب‌های فارسی نداشتند. این در حالی است که در سرزمین پهناور ایران مردمانی هستند با لباس‌های محلی متفاوت، لهجه‌های گوناگون، نوع زندگی متفاوت و آداب و رسوم مخصوص به خود و غذاهای خاص و گوناگون و یا مردمان ایل و عشایر و نوع زندگی آنها و سختی‌هایی که با آن مواجه هستند و یا نوع زندگی سخت و شیرین و خاصی که دارند که بدون شک دانستن، خواندن و شنیدن آنها برای کودکان بسیار شیرین و مفید است. و حس دوستی و صمیمیت کودکان نسبت به آنها را تقویت و مستحکم‌تر کنند.

عشق به سرزمین و خاک وطن و در واقع میهن‌دوستی در باورهای مردم ایران جایگاه خاصی دارد. این مهم در کتاب‌های فارسی در قالب اشعار، تصاویر و داستان‌هایی به کار گرفته شده است. همان‌گونه که در جدول ۱ مشاهده می‌شود حس میهن‌دوستی در کتاب ششم و پنجم فراوانی بیشتری نسبت به کتاب‌های دیگر دارد، اما به صورت کلی این مؤلفه از توازن و تعادل نسبی در کتاب‌های فارسی برخوردار است، زیرا تمامی پایه‌ها به صورت مستقیم و یا غیرمستقیم به آن توجه کرده‌اند. به‌عنوان مثال کتاب سوم در قالب اشعار «ای ایران عزیز» و یا «وطن» به آن توجه کرده است. با افزایش مهارت‌های شناختی دانش‌آموزان بار آگاهی بخشی غیرمستقیم کتاب‌ها بیشتر شده، به‌عنوان مثال کتاب سال چهارم و پنجم و ششم به صورت غیرمستقیم گاهی در قالب داستان‌های اساطیری چون «آرش کمانگیر» و یا دل‌آوری‌های رزمندگان هشت سال دفاع مقدس و یا کوشش افراد نام‌آور در راه حفظ و آبادانی وطن به منظور تقویت حس میهن‌دوستی دانش‌آموزان بهره گرفته‌اند.

کشور ایران مهد تمدن‌های بزرگی است که در هر یک از این تمدن‌ها و دوره‌های مختلف تاریخی گذشته حوادث و دستاوردهای زیادی پدید آمده است. هم‌چنین این

سرزمین پهناور دارای آثار باستانی فراوانی است که در اقصی نقاط کشور پراکنده‌اند. هر چند بازگشایی این موضوعات معمولاً خاص کتاب‌های تاریخ است اما کتاب‌های فارسی نیز نیاز است به زبانی ساده، شیرین و جذاب و یا بهره‌گیری از تصاویر مرتبط با این مکان‌ها و آثار با تأثیر بر عواطف دانش‌آموزان در جهت افزایش عرق ملی آنها بکوشند. همان‌طور که مشاهده می‌شود توجه به مؤلفه‌های آثار باستانی و تاریخ و تمدن در کتاب‌های فارسی بسیار کم‌رنگ است. در این راستا کتاب سال دوم و پنجم بیشتر به این مؤلفه‌ها توجه کرده‌اند. البته این توجه نیز بیشتر به ابنیه تاریخی چون کاخ بیستون، سی و سه پل و... است و به اشیاء تاریخی توجهی نشده است.

پرچم یکی از نمادهای رسمی و باارزش کشور ایران است که از دیرباز تاکنون افراد و ملت‌ها را تحت لوای خود نگه داشته و در حفظ اتحاد آنها کوشیده است. سرود ملی نیز در ایجاد حس همبستگی و یگانه‌بخشی و نزدیکی افراد یک میهن کمک بسزایی می‌کند، ضمن آن‌که وحدت و غرور ملی خاصی را در میان افراد یک ملت برمی‌انگیزد. با این وجود در کتاب‌های فارسی تنها در درس ششم کتاب پنجم به توضیح در باب سرود ملی پرداخته شده و در حقیقت خود سرود ملی در هیچ یک از کتاب‌ها نیامده است. نماد پرچم نیز تنها در یک درس کتاب سال دوم مورد توجه قرار گرفته است، پس از آن کتاب اول در تصاویر متعدد برخی از دروس به آن توجه کرده است و در دیگر کتاب‌ها چندان فراوانی ندارد.

زبان فارسی و دین رسمی کشور نمونه‌هایی دیگر از عناصر اصیل ایرانی در هویت‌بخشی به مردم آن هستند. دین مبین اسلام بخشی مهم از هویت ملی کشور ایران محسوب می‌شود. در تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی محرز شد هر چند کتاب‌های فارسی به انجام اعمال مذهبی و واجبات دینی توجه کرده‌اند اما آشنایی دانش‌آموزان با خود دین اسلام نیازی اساسی جهت تحکیم مبانی نظری و اعتقادی آنها از همان کودکی است که در کتاب‌ها به این مقوله توجهی نشده است. در باب مؤلفه زبان فارسی بیشتر تمریناتی که در آخر هر درس آمده است به افزایش آگاهی دانش‌آموزان مخصوصاً در باب قواعد زبان فارسی می‌کوشد، مواردی چون دانش زبانی و واژه‌آموزی که در پایان اغلب دروس ذکر شده‌اند. اما در باب آشنایی دانش‌آموزان با خود زبان میهنی و مادری‌شان چندان فراوانی مشاهده نشد.

در گوشه و کنار سرزمین پهناور ایران اقوام مختلفی زندگی می‌کنند، چون لرها، گُردها، آذری‌ها، بلوچ‌ها و... که لهجه‌ها و گویش‌های مختلف و آیین‌ها و سنت‌های

متفاوتی نیز دارند. ضمن این که در برخی مدارس ممکن است کودکانی از قومیت‌های متفاوتی در کنار هم قرار بگیرند. آنها باید بتوانند رابطه خوبی با یکدیگر برقرار کرده و بدانند که باید دوست و همیار یکدیگر باشند و در مشکلات و سختی‌ها در کنار هم باشند. در واقع به رسمیت شناختن این تفاوت‌ها ضمن احترام بیشتر به آنها سبب همگرایی ملی و تثبیت یک هویت مشترک ملی می‌شود. این در حالی است که تنها درس «دوستان همدل» در کتاب ششم که داستان پسر آذری را بیان می‌کند و می‌کوشد در تحکیم رابطه اقوام مختلف و همبستگی ملی آنها بکوشد مورد توجه قرار گرفته است. بقیه کتاب‌ها از فراوانی صفر برخوردارند.

از سوی دیگر با وجود یک مکان مشترک است که هویت ملی معنا می‌یابد، مکان مشترک همان سرزمین مادری هر فرد و حدود جغرافیایی آن است که مرز آن را از مرزهای کشورهای دیگر جدا می‌کند. هم‌چنین این مکان مشترک سبب جمع شدن عناصر دیگر هویت ملی نیز می‌شود و به عناصر دیگر معنا می‌بخشد. در اقصی نقاط کشور پهناور ایران نیز شهرها و به خصوص روستاهای تاریخی زیبایی وجود دارد که کاملاً ناشناخته هستند. آشنایی فراگیران با این مکان‌ها و از جمله روستاها می‌تواند در افزایش آگاهی آنها نسبت به کشور پهناور ایران مؤثر باشد که به درستی در کتاب‌های فارسی به آنها پرداخته نشده است.

اسطوره‌ها جایگاهی ویژه در تمدن‌ها و فرهنگ‌های مختلف دارند. اسطوره‌ها گنجینه‌ای از رموز، نمادها و الگوها هستند. اسطوره‌های ایرانی نشان دهنده‌ی یک سنت قدیمی در فرهنگ و زبان این مرز و دیار هستند. آنها حاوی پیام‌هایی به نسل‌های مختلف هستند، زیرا به طور پایدار در تاریخ و خاطرات مردم باقی می‌مانند و از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شوند، «آرش کمانگیر» و «هفت‌خان رستم» تنها دو درس از تمامی دروس کتاب‌های فارسی ابتدایی هستند که گوشه‌هایی از دلوری‌های قهرمانان اسطوره‌ای را در جهت حفظ میهن به تصویر می‌کشاند. لذا این مؤلفه نیز آنگونه که باید مورد توجه قرار نگرفته است. هم‌چنین برخی از هنرهای ایرانی نیز چون گلیم بافی، گبه، جاجیم، قالی، مینیاتور و... دارای شهرت جهانی هستند و گاهی در اقصی نقاط جهان حتی ایران را با این آثار می‌شناسند که از توجه چندانی در کتاب‌ها برخوردار نیستند.

همان‌طور که در جدول شماره ۱ مشاهده می‌شود مؤلفه‌ی مشاهیر ملی بیشترین فراوانی را در کتاب‌های فارسی به خود اختصاص داده است. این مشاهیر در کتاب‌های فارسی ابتدایی در قالب بزرگان علم و ادب و فلسفه ارائه شده است، بزرگانی چون

ابن‌سینا، فردوسی، ابوریحان بیرونی، خواجه نصیرالدین طوسی، زکریای رازی، دهخدا، عطارنیشابوری و افلاطون. تنوع در ارائه مشاهیر و فراوانی زیاد آن سبب شده است دانش‌آموزان اطلاعات کافی و مناسبی در باب آنها به دست آورند. مؤلفه مشاهیر ملی که در کتاب‌ها سال‌های اول، دوم و سوم فراوانی بسیار اندکی داشتند، در کتاب چهارم، پنجم و ششم جهش می‌یابند و رشد نسبی پیدا می‌کنند که همان‌طور که گفته شد می‌تواند به دلیل افزایش مهارت‌های شناختی و درک عمیق‌تر دانش‌آموزان از این مقولات در اواخر سال‌های ابتدایی باشد.

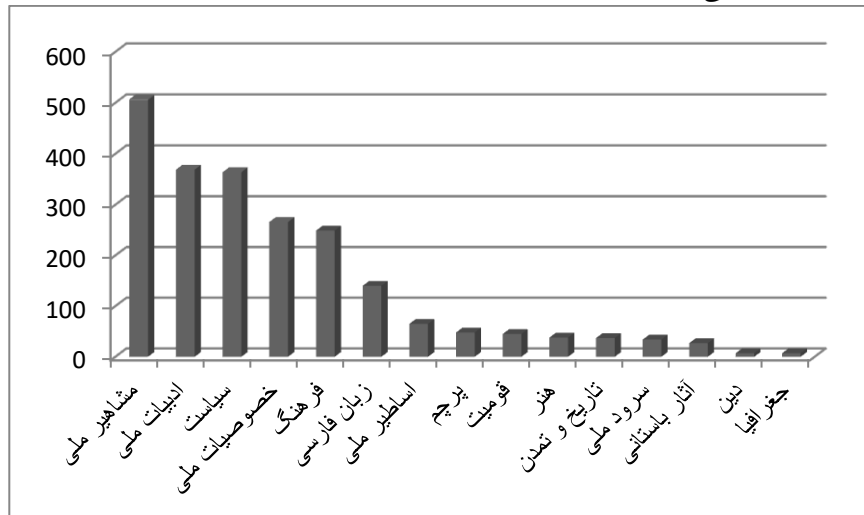
طبق جدول شماره ۱ از دیگر مؤلفه‌هایی که بیشتر مورد توجه کتاب‌ها فارسی سال‌های آخر قرار گرفته است ادبیات ملی است. در کتاب‌های فارسی ابتدایی ادبیات ملی بیشتر در قالب معرفی آثار ادبی در قالب اشعار، داستان‌ها، ضرب‌المثل‌ها و حکایت‌ها مورد توجه قرار گرفته است. آوردن اشعار و حکایت‌ها و داستان‌هایی از تاریخ بیهقی، الهی‌نامه، گلستان سعدی، دیوان حافظ، کلیله و دمنه، شاهنامه، مرزبان‌نامه، سیاست‌نامه، قابوس‌نامه، چهارمقاله، مثنوی در غنای آگاهی دانش‌آموزان می‌کوشد. نماد ادبیات ملی نیز در پایه‌های آخر جهش پیدا می‌کند و از ۱۲ واحد در کتاب اول و ۴۹ واحد در کتاب دوم و ۸ واحد در کتاب سوم به ۹۲ واحد در کتاب چهارم، ۹۴ واحد در کتاب پنجم و ۱۱۴ واحد در کتاب ششم می‌رسد.

از سوی دیگر آشنایی با اهداف، کارکردها، وظایف، ارزش‌ها و ایدئولوژی دولت و حکومت کشور خویش در پذیرفتن، وفاداری و احساس تعلق به آن سهم بسزایی دارد. پدید آوردن روح وفاداری به ملت، ایثار و از خودگذشتگی، شهادت‌طلبی و تلاش در جهت خارج ساختن آن از سلطه بیگانگان همواره یکی از اهداف تعلیم و تربیت اسلامی نیز بوده است. با تحلیل کتاب‌های فارسی ابتدایی مشخص شد که این مؤلفه بیشتر در مقوله‌های دفاع از میهن، جنگ، استقامت و شهادت در تأثیرگذاری بر دانش‌آموزان نقش بسزایی داشته و توانسته است به خوبی دانش‌آموزان را با این مفاهیم آشنا سازد. مخصوصاً از کتاب سال سوم به بعد بار توجه به این مقوله‌ها بیشتر می‌شود. چنان‌که از ۱ واحد فراوانی در کتاب اول، ۹ واحد در کتاب دوم و ۵۳ واحد در کتاب سوم، به ۱۱۶ واحد در کتاب چهارم می‌رسد. سپس در کتاب پنجم به ۷۷ واحد فراوانی و در کتاب ششم از ۱۰۸ واحد فراوانی برخوردار می‌شود.

بنابراین طبق جدول شماره ۱ و نمودار ۱ باید گفت کتاب‌های فارسی ابتدایی در

مجموع ۲۲۰۱ واحد از جملات و تصاویر خود را از مجموع ۷۳۶۷ واحد ثبت شده به مؤلفه‌های ملی اختصاص داده‌اند. از میان مؤلفه‌های بررسی شده مؤلفه‌ی مشاهیر ملی در کتاب‌های فارسی از جایگاه مناسب‌تری برخوردار است. به گونه‌ای که ۵۰۵ واحد جمله و تصویر (۲۲/۹۴٪) را به خود اختصاص داده است. پس از آن مؤلفه ادبیات ملی با فراوانی ۳۶۹ واحد (۱۶/۷۶٪) و سیاست (در مقوله‌های دفاع، جنگ، استقامت و شهادت) با فراوانی ۳۶۴ واحد (۱۶/۵۳٪) در فاصله‌ای بسیار نزدیک به هم قرار دارند که می‌توان گفت تقریباً با نسبت برابر با هم در پرورش حس ملی فراگیران می‌کوشند. سپس مؤلفه‌ی خصوصیات ملی با ۲۶۶ واحد (۱۲/۰۸٪) و مؤلفه‌ی فرهنگ با ۲۴۹ واحد تصویر و جمله (۱۱/۳۱٪) به افزایش روحیه ملی متعلمان توجه دارند. پس از آن مؤلفه‌های دیگر که از توجه کمتری برخوردارند به ترتیب عبارتند از زبان فارسی با ۱۴۰ فراوانی (۶/۳۶٪)، اساطیر ملی ۶۵ واحد (۲/۹۵٪)، پرچم ۴۸ واحد (۲/۱۸٪)، قومیت ۴۵ واحد (۲/۰۴٪)، هنر ۳۸ واحد (۱/۷۲٪)، تاریخ و تمدن ۳۷ واحد (۱/۶۸٪)، سرود ملی ۳۴ واحد (۱/۵۴٪)، آثار باستانی ۲۷ واحد (۱/۲۲٪)، دین و جغرافیا با ۷ واحد (۰/۳۱٪).

نمودار ۱: توزیع فراوانی مؤلفه‌های ملی در کتاب‌های فارسی ابتدایی تألیف‌های جدید ۱۳۹۸

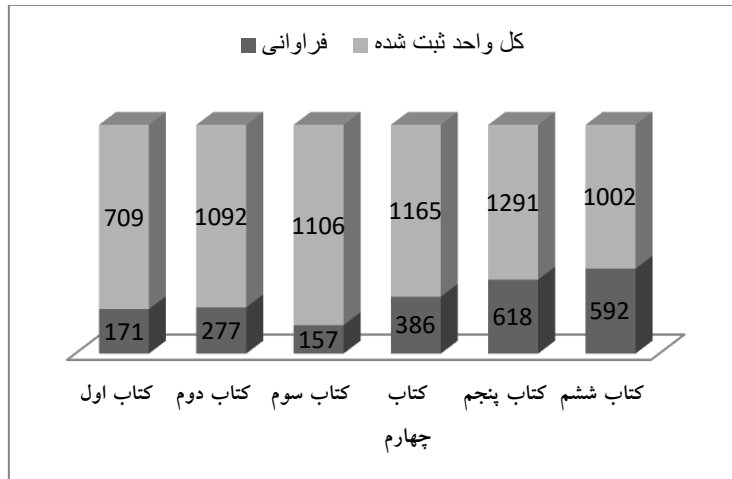

جدول ۲: میزان توجه کتاب‌های فارسی به مؤلفه‌های ملی نسبت به کل واحد ثبت شده

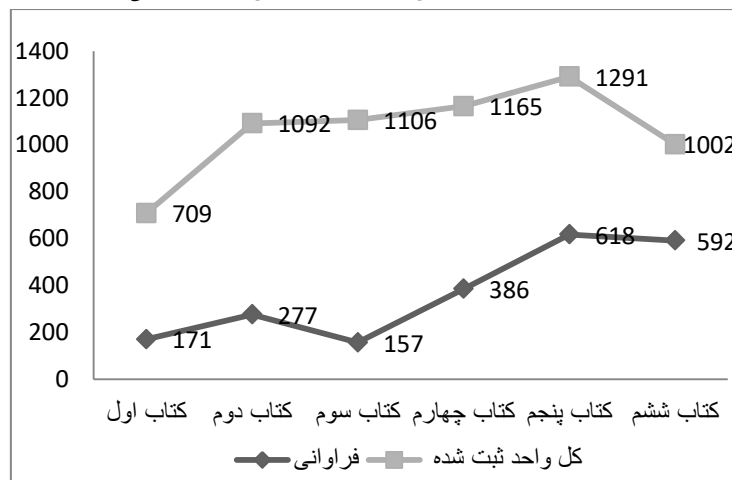
پایه	کل واحد ثبت شده	فراوانی	مجموع
کتاب اول	۷۰۹	۱۷۱	۲۴/۱۱
کتاب دوم	۱۰۹۲	۲۷۷	۲۵/۳۶
کتاب سوم	۱۱۰۶	۱۵۷	۱۴/۱۹
کتاب چهارم	۱۱۶۵	۳۸۶	۳۳/۱۳
کتاب پنجم	۱۲۹۱	۶۱۸	۴۷/۸۶
کتاب ششم	۱۰۰۲	۵۹۲	۵۹/۰۸
مجموع	۷۳۶۷	۲۲۰۱	۲۹/۸۷

در نهایت با نگاهی به جدول شماره‌ی ۲ و نمودار ۲ می‌توان گفت در مجموع کتاب اول دارای ۷۰۹ کل واحد ثبت شده (جمله و تصویر) است که ۱۷۱ واحد یعنی ۲۴/۱۱ درصد به مؤلفه‌های ملی توجه دارند. کتاب سال دوم ۱۰۹۲ کل واحد ثبت شده دارد که از این میزان ۲۷۷ واحد ۲۵/۳۶ را به مؤلفه‌های ملی اختصاص داده است. کتاب سال سوم دارای ۱۱۰۶ کل واحد ثبت شده است که ۱۴/۱۹ درصد در تقویت حس ملی‌گرایی متعلمان می‌کوشد. کتاب سال چهارم از ۱۱۶۵ کل واحد ثبت شده با ۳۸۶ واحد ۳۳/۱۳ درصد به مؤلفه‌های ملی توجه دارد. کتاب سال پنجم از ۱۲۹۱ کل واحد ثبت شده با ۶۱۸ واحد جمله و تصویر ۴۷/۸۶ و کتاب سال ششم از ۱۰۰۲ واحد ثبت شده ۵۹۲ واحد آن یعنی ۵۹/۰۸ درصد به مؤلفه‌های ملی توجه دارند. بنابراین طبق نمودار ۲ کتاب سال ششم با توجه به کل واحد ثبت شده بیش از بقیه کتاب‌ها در پرورش روحیه ملی متعلمان می‌کوشد. هر چند که کتاب سال پنجم نیز در فاصله‌ای بسیار نزدیک به کتاب ششم از این رسالت خطیر غفلت نکرده است و در حد مناسبی به مؤلفه‌های ملی توجه کرده است. کتاب سال چهارم نیز در رتبه سوم میزان توجه به مؤلفه‌های ملی قرار می‌گیرد. پس از آن کتاب سال دوم در رتبه چهارم و کتاب سال اول در رتبه پنجم میزان توجه به مؤلفه‌های ملی قرار می‌گیرند. کتاب سال سوم نیز از کمترین میزان توجه به مؤلفه‌های ملی قرار دارد. در نهایت از مجموع ۷۳۶۷ کل واحد ثبت شده ۲۲۰۱ واحد یعنی ۲۹/۸۷ درصد از کل واحد ثبت شده‌ی کتاب‌های فارسی ابتدایی به مؤلفه‌های ملی اختصاص داده شده است.

نمودار ۲: میزان توجه کتاب‌های فارسی به مؤلفه‌های ملی نسبت به کل واحد ثبت شده

نمودار ۳: میزان توجه کتاب‌های فارسی به مؤلفه‌های ملی نسبت به کل واحد ثبت شده

بحث و نتیجه‌گیری

محتوای آموزشی یکی از عناصر مهم در نظام آموزشی است که نیاز به توجهی روز افزون دارد. زیرا این محتوا است که در افکار دانش‌آموزان جای می‌گیرد و در ساختن نگرش و رفتار آنها تأثیر خود را به شدت هر چه تمام‌تر می‌گذارد. بنابراین لازم است برای تک‌تک کلمات، جملات و مفاهیمی که در کتاب‌های آموزشی مطرح می‌شوند و

قرار است بخشی از آینده‌ی دانش‌آموزان را بسازند، برنامه‌ریزی و تأمل عمیق و دقیقی کرد. در این راستا یکی از رسالت‌های اصلی کتاب‌های درسی از جمله کتاب‌های فارسی پرورش و تقویت حس تعلق، دلبستگی، عشق به میهن و افتخار به آن است. لذا پژوهش حاضر در صدد بررسی تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی ابتدایی برآمد. در تطبیق این پژوهش با تحقیقات قبلی باید گفت نتیجه‌گیری پژوهش حاضر با تحقیق منصوری و فریدونی که میزان توجه به هویت ملی در کتاب‌های ابتدایی سال ۱۳۷۸ را ۰/۷٪ نتیجه‌گیری کردند همسو نیست، زیرا در پژوهش حاضر این درصد به ۲۹/۸۷٪ رسیده است که این مهم می‌تواند به دلیل ایجاد تغییرات در کتاب‌های ابتدایی باشد. پژوهش منصوری و فریدونی توجه بسیار اندک به مقوله‌ی ادبیات ملی و آوردن اشعار شاعران بزرگ را نتیجه گرفتند که همسو با پژوهش حاضر نیست، زیرا این مؤلفه در کتاب‌های فارسی جدید با فراوانی ۳۶۹ واحد مورد توجه قرار گرفته است. هم‌چنین توجه به مقوله‌ی جغرافیا و مکان‌های ملی در پژوهش صالحی عمران و شکیبانیان دارای ضریب اهمیت صفر است که در پژوهش حاضر هم محرز شد این مقوله در حد بسیار ناچیزی مورد توجه قرار گرفته است. محققین فوق نتیجه گرفتند که در کتاب‌های ابتدایی و فارسی به مقوله‌ی اسطوره‌های ملی توجه نشده است که تا حدی می‌تواند همسو با پژوهش حاضر باشد؛ نتیجه‌گیری پژوهش حاضر با تحقیق جدیدی محمدآبادی (۱۳۹۴) مبنی بر توجه مناسب کتاب فارسی ششم ابتدایی به مقوله مشاهیر ایرانی و ادبیات ملی و کم توجهی به مقوله‌های پرچم، سرود ملی، تقویم رسمی، اقوام، جغرافیا، مکان‌های تاریخی، دین، هنر و فرهنگ همسو است. بنابراین نتایج پژوهش حاضر مبین آن است که با توجه به سیر تحولی که کتاب‌های ابتدایی مخصوصاً در ۱۰ سال اخیر داشته‌اند و به خصوص از سال ۱۳۹۴ مورد بازبینی جدی قرار گرفتند توجه به مؤلفه‌های ملی در بعد مشاهیر ملی، ادبیات ملی، سیاست در زمینه دفاع، جنگ، استقامت و شهادت و هم‌چنین میهن‌دوستی در جایگاه مناسبی قرار دارد و حتی نسبت به سال‌های قبل از ۱۳۹۰ رو به پیشرفت بوده است، زیرا منصوری و فریدونی در سال ۱۳۸۸ توجه به مؤلفه‌های هویت ملی در کتاب‌های فارسی ابتدایی را در حدود ۰/۷٪ نتیجه‌گیری کردند و اکنون در کتاب‌های فارسی ۱۳۹۸ این درصد به ۲۹/۸۷٪ رسیده است. اما با این وجود این پیشرفت بیشتر شامل همین چهار مؤلفه‌ای مذکور می‌شود و مؤلفه‌های دیگری چون زبان فارسی، اساطیر ملی، پرچم، قومیت، هنر ایرانی، تاریخ و تمدن ایرانی، سرود ملی، آثار باستانی، دین، جغرافیا و مکان‌های طبیعی ملی از فراوانی

کمتری برخوردارند. هم‌چنین این امری محرز است که گستره‌ی موضوعاتی که باید در زمینه‌ها و ابعاد گوناگون در کتاب‌های فارسی جای داده شوند به قدری زیاد هستند که محدودیت‌هایی را در انتخاب محتوا و میزان توجه و پرداختن به هر کدام ایجاد می‌کند. اما همان‌گونه که اکثر تحقیقات پیشین و نتیجه‌گیری پژوهش حاضر اثبات کرد در کتاب‌های فارسی ابتدایی هم‌چنان در زمینه توجه به فرهنگ‌های مختلف، آداب و رسوم مختلف، اقوام مختلفی که در گوشه و کنار سرزمین پهناور ایران زندگی می‌کنند و لهجه‌ها و گویش‌های مختلف مردمان این مرز و دیار ضعف وجود دارد. هم‌چنین ایران مهد تمدن‌های بزرگ و آثار باستانی و تاریخی فراوانی است که باید مورد توجه قرار گیرند. از طرف دیگر مکان‌های طبیعی فراوانی دارد که نیاز است کودکان از همان سنین اولیه با این گهرهای اصیل آشنا شوند و حس تعلق خود را به آنها بازیابند.

پیشنهادات پژوهش

- توجه بیشتر به شهرها و روستاهای تاریخی در اقصی نقاط کشور ایران در کتاب‌های فارسی ابتدایی.
- توجه بیشتر به مردمانی با لباس‌های محلی، لهجه‌های گوناگون، نوع زندگی متفاوت و آداب و رسوم مخصوص به خود و یا مردمان ایل و عشایر و نوع زندگی آنها.
- توجه بیشتر به مؤلفه‌های زبان فارسی، اساطیر ملی، پرچم، هنر ایرانی، دین در کتاب‌های فارسی ابتدایی.
- حفظ تعادل و توازن میان تمامی مؤلفه‌های هویت ملی.
- توجه بیشتر به سرود ملی در جهت افزایش احساس همبستگی و ایجاد حس وحدت و غرور ملی دانش‌آموزان.
- بهره‌گیری بیشتر از تصاویر کتاب جهت افزایش عرق ملی دانش‌آموزان.
- توجه بیشتر به تمدن‌های بزرگ و آثار باستانی کشور پهناور ایران به زبانی ساده، شیرین و جذاب.
- توجه بیشتر به مکان‌های طبیعی جغرافیایی ایران چون خلیج فارس، دریای عمان و... در کتاب‌های فارسی ابتدایی.
- توجه بیشتر به مؤلفه‌های هویت ملی به خصوص در کتاب‌های فارسی سال اول، دوم و سوم.

منابع

- احمدلو، حبیب؛ افروغ، عماد (۱۳۸۱): «رابطه هویت ملی و هویت قومی در جوانان تبریز»، *فصلنامه مطالعات ملی*، س ۴، ش ۱۳، صص ۱۴۲-۱۰۹.
- پروند، محمدحسین (۱۳۸۵): *مقدمات برنامه ریزی آموزشی*، تهران: نشر شیوه.
- جدیدی نورآبادی، اکبر (۱۳۹۴): «تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی و علوم اجتماعی از حیث توجه به هویت ملی بر محور استانداردهای مصوب»، *فصلنامه پژوهش در یادگیری آموزشگاهی و مجازی*، س ۳، ش ۱۱، صص ۴۸-۴۱.
- جنکینز، ریچارد (۱۳۸۱): *هویت اجتماعی*، ترجمه تورج یاراحمدی، تهران: شیرازه.
- حاجیانی، ابراهیم (۱۳۷۹): «تحلیل جامعه‌شناختی هویت ملی در ایران»، *فصلنامه مطالعات ملی*، س ۲، ش ۵، صص ۲۲۸-۱۹۲.
- حجازی، الهه؛ فرتاشی، سهیلا (۱۳۸۵): «بررسی رابطه سبک‌های هویت و تعهد هویت با کیفیت دوستی»، *فصلنامه روانشناسی و علوم تربیتی*، س ۱، ش ۳۶، صص ۱۸۴-۱۶۷.
- داوری‌اردکانی، نگار (۱۳۸۶): «بررسی نمادهای هویت ایرانی و زبان فارسی»، *فصلنامه مطالعات ملی*، س ۸، ش ۲، صص ۷۶-۶۴.
- ریو، جان مارشال (۱۳۸۸): *انگیزش و هیجان*، ترجمه یحیی سیدمحمدی، تهران: ویرایش.
- سرمد، زهره؛ بازرگان، عباس؛ حجازی، الهه (۱۳۸۵): *روش‌های تحقیق در علوم رفتاری*، تهران: آگاه.
- صادق‌زاده، رقیه؛ منادی، مرتضی (۱۳۸۷): «جایگاه نمادهای هویت ملی در کتاب‌های ادبیات فارسی و تاریخ (علوم انسانی)»، *فصلنامه نوآوری‌های آموزشی*، س ۷، ش ۲۷، صص ۱۳۷-۱۲۵.
- صالحی‌عمران، ابراهیم؛ شکیبائیان، طناز (۱۳۸۶): «میزان توجه به هویت ملی در کتاب‌های ابتدایی»، *فصلنامه مطالعات ملی*، س ۸، ش ۱، صص ۷۶-۶۴.
- عطاران، محمد (۱۳۸۳): *جهانی شدن و فناوری اطلاعات و تعلیم و تربیت*، تهران: توسعه فناوری آموزشی مدارس هوشمند.
- فتحی و اجارگاه، کوروش (۱۳۸۴): *اصول برنامه‌ریزی درسی*، تهران: ایران زمین.
- فیاض، ایراندخت؛ ایمانی‌قوشچی، فریبا (۱۳۹۰): «بررسی نمادهای هویت ملی در کتاب‌های تاریخ و علوم اجتماعی در سال ۸۹-۱۳۸۸»، *فصلنامه روانشناسی تربیتی*، س ۶، ش ۱۷، صص ۶۳-۲۹.
- قاسمی، یارمحمد (۱۳۸۳): «بررسی میزان تعلق دانش‌آموزان متوسطه به هویت ملی»، *فصلنامه پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت*، س ۱، ش ۱۹، صص ۱۷۲-۱۴۳.
- کارسالاری، سیدنعمت‌الله (۱۳۸۶): *تحلیل محتوای مؤلفه‌های اویت ملی در کتاب‌های درسی راهنمایی*، پایان‌نامه ارشد، مازندران، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی.
- کاستلز، مانوئل (۱۳۸۵): *عصر اطلاعات*، ترجمه افشین خاکباز، احمد عقیلیان، تهران: طرح نو.
- گوتهک، جرالده (۱۳۸۷): *مکاتب فلسفی و آراء تربیتی*، ترجمه محمدجعفر پاک‌سرشت، تهران: سمت.
- مجتهدزاده، پیروز (۱۳۸۹): «هویت ملی و تاریخ‌نگاری»، *کتاب ماه*، دوره ۴، ش ۱۳۴، صص ۲۳-۱۸.
- مشایخ، فریده (۱۳۸۳): *دیدگاه‌های نو در برنامه‌ریزی آموزشی*، تهران: سمت.
- معروفی، یحیی، پناهی توانا، صادق (۱۳۹۲): «جایگاه مؤلفه‌های ملی - مذهبی در محتوای کتاب‌های ادبیات فارسی دوره متوسطه»، *فصلنامه تعلیم و تربیت*، دوره ۱۳، ش ۱۲۰، صص ۱۰۳-۸۴.

- ملکی، حسن (۱۳۸۸): *برنامه‌ریزی درسی*، مشهد: پیام اندیشه.
- منصوری، علی؛ فریدونی، آریتا (۱۳۸۸): «تیلور هویت ملی در کتاب‌های درسی بررسی محتوایی کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی»، *فصلنامه مطالعات ملی*، س ۱۰، ش ۲، صص ۲۸-۴۸.
- نادرپور، نادر (۱۳۷۳): «ایرانیان یکه سواران دوگانگی»، *ایران نامه*، دوره ۱۲، ش ۴۷، صص ۴۳۹-۴۷۲.
- هاشمی، سیدضیاء؛ قربانعلی‌زاده، مژده (۱۳۹۲): «هویت ملی در کتاب‌های درسی جامعه‌شناسی ۱ و ۲»، *فصلنامه جامعه‌شناسی آموزش و پرورش*، دوره ۴، ش ۴، صص ۱۷۵-۲۰۷.
- ورجاوند، پرویز (۱۳۷۳): «آیین‌های ملی عامل حفظ وحدت ملی»، *گزارش*، س ۵، ش ۷۳، صص ۵۵-۵۶.
- یارمحمدیان، محمدحسین (۱۳۸۶): *اصول برنامه‌ریزی درسی*، تهران: یادواره کتاب.